

Прадмова В. Цяпінскага да “Евангелля” як твор старабеларускага аратарскага майстэрства: традыцыі і наватарства

С. Л. КАГАН

Таленавітымі паслядоўнікамі беларускага першадрукара, асветніка і гуманіста Францыска Скарыны, што працягнулі яго выдавецкія, культурна-асветніцкія і патрыятычныя традыцыі, сталі Сымон Будны і Васіль Цяпінскі.

Скарынаўскія традыцыі ў прадмовах яго паслядоўнікаў даследавалі А.Ф. Коршунаў [1], А. Каўка [2], С.А. Падокшын [3] і іншыя навукоўцы, якія падкрэслівалі сувязь самастойных твораў Буднага і Цяпінскага з прадмовамі іх славутага папярэдніка. “У сваёй перакладчыцкай і кнігавыдавецкай дзейнасці яны многае перанялі ад Скарыны” [1, с.49]. Іх наследванне дзейнасці Скарыны праявілася не толькі ў друкарскай справе, грамадзянскай пазіцыі і гуманістычнай скіраванасці жыццёвага шляху, але і ў самой пісьменніцкай творчасці, яскравым сведчаннем чаго з’яўляюцца вядомыя прадмовы да “Катэхізіса”, выдадзенага Сымонам Будным у Нясвіжскай друкарні ў 1562 годзе, і да “Евангелля”, выдадзенага Васілём Цяпінскім ва ўласнай друкарні каля 1570 года (“*К всѣмъ благовѣрнымъ христианомъ языка руского предъслоуіе в катихисію*” і “*Предмова Василей Тяпинский зацной монархии словенской, а злаца богобойным ласка и покой от бога отца и пана нашего Исуса Христа*” [4]).

Несумненным пацвярджаннем непасрэднага пераймання Цяпінскім творчай традыцыі Скарыны служыць сам факт наяўнасці ўступнага тэксту да перакладу “Евангелля”. Услед за сваім папярэднікам, Цяпінскі бачыў сваё прызначэнне ў асветніцкай дзейнасці і друкаваў сваю кнігу, “*же слово божее з латинских и иных писмъ своим тежъ езыхомъ прирочонымъ перекладати и читати почали*” [4, с.193]. У працяг скарынаўскай традыцыі гэты тэкст мае разгорнутую назву – “*Предмова Василей Тяпиский зацной монархии словенской, а злаца богобойным ласка и покой от бога отца и пана нашего Исуса Христа*”, якая падкрэслівае адасобленасць уводзін ад асноўнага друкуемага тэксту.

Як і ў Скарыны, прадмова ў яго паслядоўніка па традыцыі выступае ў якасці поліфункцыянальнага жанру. Яна, перш за ўсё, выконвае практычныя функцыі: утрымлівае зварот да чытача асноўнага тэксту, прадстаўляе аўтара і тлумачыць мэту яго дзейнасці, знаёміць са зместам кнігі, раскрывае сэнс назвы, перадае гісторыю яе стварэння, дае мастацкую інтэрпрэтацыю падзей. Праяўляецца пераемнасць і ў тэматычна-жанравай суаднесенасці прадмоў. Так, агульнымі тэмамі ў прадмовах Скарыны і яго паслядоўнікаў з’яўляюцца тэмы мудрасці, розуму, кніжнай навукі, неабходнасці асветы, служэння Богу, народу і Радзіме.

Але калі прадмовы Скарыны носяць у большай ступені характар роздумаў і мастацкіх тлумачэнняў біблейскіх сюжэтаў, то Цяпінскі жанр прадмовы выкарыстоўвае для выражэння ўласных меркаванняў, светапоглядных ідэй і грамадзянскай пазіцыі. Яго прадмова ўяўляе сабой публіцыстычна-мастацкі твор, дзе праяўляецца індывідуальнасць аўтара, дзякуючы таленту якога прадмова ўражвае, выклікае эмоцыі, прымушае перажываць і хвалявацца, вучыць і выходзіць чытача. Такая змена характару літаратурных твораў тлумачыцца ў першую чаргу зрухамі ў грамадска-палітычным становішчы краіны, а таксама ідэямі Рэфармацыі, якія пашырыліся на той час на Беларусі. “Роля Рэфармацыі ў ідэйным развіцці грамадства заключалася ў тым, што яна падарвала аўтарытэт афіцыйнай тэалогіі і схаластычнай філасофіі, якая на ёй грунтавалася, дала права вырашаць рэлігійныя пытанні індывідуальнаму чалавечаму розуму” [3, с.19]. На думку А.Ф. Коршунава, В.Цяпінскі шырэў, чым яго папярэднік, даказваў неабходнасць асветы на роднай мове. “Яго прадмова да

Евангелля – гэта палітычнае крэда гуманіста, сведчанне таго, як на глебе зацікаўленасці навукай і асветай народа пратэстанты змыкаліся з гуманістамі эпохі Адраджэння, працягваючы і наследуючы іх культурна-асветніцкай традыцыі” [1, с.49].

На публіцыстычную скіраванасць і вострую палемічную форму прадмоў В.Цяпінскага і яго сучасніка С.Буднага, якія сталі “фактычна закончанымі публіцыстычнымі творами”, указвае і Л.А. Іцігіна [5, с.30]. Узнікненне прадмоў менавіта такой напоўненасці з’яўляецца заканамерным, бо “мова мастацкай літаратуры – гэта мова, падпарадкаваная задачам мастацкай матывіроўкі” [6, с.188]. Асноўная задача прадмоў паслядоўнікаў Скарыны была пераканаць чытачоў у неабходнасці змагання за правы роднай мовы і веры, бо II палова XVI стагоддзя – гэта час жорсткай ідэалагічнай барацьбы беларусаў супраць культурнага і рэлігійнага засілля. І калі прадмовы Скарыны спалучаюць у сабе як характарыстыкі літаратуры эпохі Сярэднявечча, так і Рэнэсансу, то ў паслядоўнікаў першадрукара жанр прадмовы становіцца структурна і стылістычна аднародным, устойлівым, носіць больш суцэльны характар.

Прадмова Васіля Цяпінскага – гэта адраджэнская публіцыстычная прамова, якая набывае абвостраную, часам нават палемічную скіраванасць на раскрыццё надзённых праблем у духоўным жыцці грамадства. Менавіта таму прадмова Цяпінскага пабудавана ў адпаведнасці з кампазіцыйнымі канонамі араатарскага выступлення. Як мяркуе Т.В. Алёхна, “у літаратуры ВКЛ XVI ст. уяўленні пра структурна-змястоўныя эталоны жанру былі абумоўлены рытарычнай традыцыяй. Прадмовы як літаратурны жанр былі фактам рытарычнай практыкі, прычым прадмовы да богаслужэбных кніг былі найбольш рытарычныя...” [7, с.37]. Даследчыца прапануе карыстацца рытарычным падзелам выказвання на чатыры асноўныя часткі: уступ (exordium), выкладанне (narratio), распрацоўку (tractatio) і заключэнне (conclusio); пры гэтым “ва ўступе рытар павінен быў выклікаць цікавасць і прыхільнасць публікі, у выкладанні – распавесці пра прадмет маўлення, у распрацоўцы – прывесці аргументы на карысць сваёй думкі і абвергнуць доказы праціўніка, у заключэнні – уздзейнічаць на пачуцці чытачоў і пабудзіць іх згадзіцца з пунктам гледжання араатара” [7, с.40].

Прааналізуем асноўныя часткі і адметнасці іх стылістычнага афармлення ў прадмове В.Цяпінскага да “Евангелля”.

Exordium (Уступ)

Прадмова Цяпінскага да “Евангелля” мае разгорнуты ўступ: *“Рад покажу мою вѣру, которую маю, а злѣца народу своему рускому. Тыѣ еѣ оным давним вѣком славною, предков своих умѣтностью, покорне, яко довнимаю, потвердятъ, а если еѣсть в чом блудна, оны то поправят: вѣдь же держу же не иначе, одно з Евангелии, от бога через Христа пана и его апостолов поданое, которая еѣсть сума закону божего, которая з словенского абы им теж и их власным языком руским в друку вышла. ...*

До чого, абы первой сами и их детки смыслы свои не яко готовали, острили и вѣре прищивчали, тым часом тот катехисис, а которий сами зданем своим, яко довнимаю за речъ исте потребную еѣсть ли не зараз, вжды з своим часом, узнають, им вперед подаю. Ова их охотными и хутливыми ку можнейшим наукам в слове своем, ку статочному розсудку и ку уместности пан учинить и взбудить. А то не без великое се потребности чинить, тая бо теперъ межѣ ними яко устала, яко загинула; обачиване речей жалосных квалтом слова до уст гонить” [4, с.190–191].

Па традыцыі, уводзіны прадстаўляюць аўтара (рэпрэзентатыўная функцыя прадмовы), утрымліваюць зварот да чытача (апелятыўная функцыя) і расказваюць пра кнігу, да якой гэтыя ўводзіны змешчаны (тлумачальная). Звернем увагу, што ў Цяпінскага гэтыя тры функцыі рэалізуюцца на мінімальным адрэзку тэксту – адным сказе. Так, ужо ў першым сказе ўводзін гучыць прадстаўленне аўтара (“Рад покажу мою вѣру, которую маю”) і акрэсліваецца адрасат, якому прызначаецца яго праца (“народу своему рускому”). Адрозна прэзентуецца і кніга, да якой падаюцца ўводзіны (“вѣдь же держу же не иначе, одно з Евангелии, от бога через Христа пана и его апостолов поданое, которая еѣсть сума закону

божсего, которая з словенского абы им теж и их власным языком руским в друку вышла”). Выканаўшы гэтыя тры задачы, Цяпінскі ва ўступе сваёй прадмовы атрымлівае даволі шырокае поле для самавыяўлення. У адрозненне ад сваіх папярэднікаў аўтар упершыню гаворыць пра тыя цяжкасці і складанасці, якія яму давялося перажыць, каб выканаць абраную справу. І гэта не своеасаблівая этыкетная сарамяжлівасць, якая ўласціва аўтарам прадмоў старабеларускага перыяду, а хутчэй імкненне прыцягнуць увагу чытача да сваёй заслугі, жаданне бачыць сваю працу ацэненай. Менавіта таму, хоць і робіць Цяпінскі справу сваю “покорне”, “з убогое свое маетности”, стрыманая годнасць гучыць у яго словах: “несмысленым або красамовным выводом, не залецаными, ани часу угажающими словы, але, яко сприязливый, простой а щирый, правдиве, в□рне, а отвористе, з зычливости ку моеи отчизне.. народу моему услугу, на которой и теж при ней и на именованку, хотя ж то было невеликое вжо дле накладу, а злаца книг старих давних на розных и не близких месца доставаючи”.

Звяртае аўтар увагу на тое, што толькі з боскай дапамогай (“маючи пана на помочи”) здолеў ён распачаць складаную працу друкара (“тяжкие дороги дле друку и потреб тому належачих”), бо тыя, хто павінен гэтым займацца па пасадзе (“поневажь которым бы то властней учинити пристоело: митрополитове, владыки и никто з учоных через так многий час не хот□ли”), не толькі не сталі яму дапамагаць і ўхваляць (“з выкриканем фалити и радоватсе”), але і шкодзілі (“и такою невдячностью, взгардою, а некоторые, вместо помочи або дяки, и зазростью платити хот□ли”).

Папярэджвае Цяпінскі чытача пра двухмоўе “Евангелля”, якое (“хотя ж то не без большое трудности пришло”), было выдадзена адразу па-царкоўнаславянску і старабеларуску (“и словенским и при нем тут жо руским”), пры гэтым аўтар імкнецца заручыцца падтрымкай чытача і таму тлумачыць такі свой выбар: “а то наболший словенским, а злаца слово от слова, так яко они вси везде во всех своих церквах чтут и мают; не одно для л□пшее их в□ри, же се не новое што, але их же властное им подает, але теж и для л□пшого им розсудку, над то и для их самих цвичения...”.

Такім чынам, відавочна, што асноўнай задачай уступнай часткі прадмовы Цяпінскага да “Евангелля” было не толькі прадстаўленне кнігі, а ў першую чаргу, наладжванне кантакту з адрасатам, стварэнне пэўнага эмацыянальнага настрою ў чытача, які з першых жа радкоў прадмовы павінен быў адчуць добразычлівасць, павагу і спачуванне да аўтара, што гарантавала прачытанне ўсяго тэксту.

Для стварэння такога эфекту Цяпінскі выкарыстоўвае эмацыянальна-ацэначную лексіку з выразнай станоўчай ці адмоўнай канатацыяй. Яна, як правіла, станоўча характарызуе самога аўтара і яго працу (“славною, предков своих ум□етностью”, “несмысленым або красамовным выводом, не залецаными, ани часу угажающими словы, але, яко сприязливый, простой а щирый, правдиве, в□рне, а отвористе”, “з зычливости ку моеи отчизне”, “фалити и радоватсе”, “учьстивое и зацное”); і нават адзінкі, што не маюць выразнай станоўчай канатацыі, у кантэксце ўспрымаюцца як характарыстыкі дзейнасці аўтара з лепшага боку (“покорне”, “з убогое свое маетности”). Адмоўная ацэнка выкарыстоўваецца пісьменнікам тады, калі ён гаворыць пра адносіны да сваёй працы нядобразычліўцаў, якія “такою невдячностью, взгардою, а некоторые, вместо помочи або дяки, и зазростью платити хот□ли”.

Багата ўступная частка прадмовы да “Евангелля” і на іншыя моўныя сродкі выразнасці: эпітэты (“славною ум□етностью”, “несмысленым або красамовным выводом”, “сприязливый, простой а щирый”, “убогое маетности”, “книг старих давних”, “тяжкие дороги”, “речей жалосных”), паўторы (“народу своему”, “предков своих”, “з убогое свое маетности”, “вси везде во всех своих церквах”, “для л□пшее их в□ри, .. але теж и для л□пшого им розсудку”, “смыслы свои”), канструкцыі з аднароднымі членамі (“несмысленым або красамовным выводом”, “не залецаными, ани часу угажающими словы”, “сприязливый, простой а щирый”, “правдиве, в□рне, а отвористе”, “митрополитове, владыки и никто з учоных”, “на розных и не близких месца”, “дороги

дле друку и потреб”, “не влох, не н[е]мец, або не доктор, а ни який постановеный межи попы”, “фалити и радоватсе”, “такую невдячностью, взгардою, а некоторые, вместо помочи або дяки, и зазростью”, “учьстивое и зацное”, “повинности и ку ним зачливости”, “чтут и мают”, “сами и их детки”, “готовали, острили и в в[ре] прищивали”, “ку можнейшим наукам в слове своем, ку статочному розсудку и ку уместности”, “охотными и хутливыми”, “учинить и взбудить”), інверсійны парадак слоў (“народу своему рускому”, “предков своих”, “языком руским”, “книг старих давних”, “ку фале божией”, “смыслы свои”, “слове своем”, “речей жалосных”) і інш.

У заключнай фразе ўступу да “писания святого Матфея и святого Марка и початок Луки” акрэслівае Цяпінскі мэту свайго выдання: “До чего, абы первей сами и их детки смыслы свои не яко готовали, острили и в в[ре] прищивали, тым часом тот катехисис, а который сами зданем своим, яко довшимаю за речь исте потребную ест ли не зараз, вжды з своим часом, узнають, им вперед подаю”.

Narratio+tractatio (Асноўная частка)

Асноўная частка прадмовы Цяпінскага пачынаецца з выкладання галоўнай праблемы, вырашэнне якой найбольш хвалюе пісьменніка: ён не можа спакойна бачыць “в таком зацном руском, а злаца перед тым довшипном, учоном народе языка своего славнаго занедбане а просто възгарду”. Менавіта няведанне і занядбанне роднай мовы становіцца асноўнай тэмай, раскрыццю якой і прысвечаны твор пісьменніка. Для больш эмацыянальнага выкладання праблемы, імкнучыся закрануць пачуцці чытача, узрушыць яго, прымусяць перажываць за агульную справу, пісьменнік выкарыстоўвае рытарычны цыкл, які складаецца з двух разгорнутых рытарычных пытанняў: “Бо а хто богобойный не задержит, на такую казнь Божию гледечи, хто бы не мусил плакати, видечи так великих княжат, таких панов значных, так много деток невинных, мужов з жонами в таком зацном руском, а злаца перед тым довшипном, учоном народе языка своего славнаго занедбане а просто възгарду, с которое за покаранем панским оная ясная их в слове божьем мудрость, а которая им была, праве, яко врожоная, гды от них отишла, на ее м[с]тьце на тых м[с]т такая оплаканая неумеетность пришла, же вжо некоторые и писмом се своим, а злаца в слове божьем, встыдают?! А наостаток, што может быти жалоснейшая, што шкарадша, иж и тые, што се межи ними зовутъ духовными и учителя, см[л]ли мовлю, намней его не вмеют, намней его вырозуменя не знают, а ни се в нем цвичат, але и ани школы ку науце его нигде не мают, зачим в полские або в иные писма за такую неволю, немало и у себе и дети, не без встыду своего, бы се одно почули, немалого заправуют?”

Гэтыя рытарычныя пытанні не патрабуюць адказаў, яны павінны выклікаць пачуцці абурэння, суперажывання, сораму і пагарды ў чытача, павінны прымусяць яго дзейнічаць. Першае разгорнутае рытарычнае пытанне падзяляецца на два аднародныя, кожнае з якіх пачынаецца пыталым займеннікам “хто”: “Бо а **хто** богобойный не задержит, на такую казнь Божию гледечи” і “**хто** бы не мусил плакати, видечи так великих княжат, таких панов значных, так много деток невинных, мужов з жонами в таком зацном руском, а злаца перед тым довшипном, учоном народе языка своего славнаго занедбане а просто възгарду, с которое за покаранем панским оная ясная их в слове божьем мудрость, а которая им была, праве, яко врожоная, гды от них отишла, на ее м[с]тьце на тых м[с]т такая оплаканая неумеетность пришла, же вжо некоторые и писмом се своим, а злаца в слове божьем, встыдают?!”. З’яўляючыся аднароднымі, гэтыя сказы выступаюць як сэнсава нераўнапраўныя: першы мае агульны сэнс, бо аўтар тут выкарыстоўвае іншасказанне “казнь Божию”, значэнне якога вельмі эмацыянальна і вобразна раскрываецца ў другім сказе пры дапамозе пералічальных канструкцый і эпітэтаў, якія падкрэсліваюць жахлівы стан роднай мовы – яго “языка своего славнаго занедбане а просто възгарду” ў “тым довшипном, учоном народе”, “так великих княжат, таких панов значных, так много деток невинных, мужов з жонами”, якія сваёй роднай мовы “встыдают”. Менавіта таму, на думку пісьменніка, “мудрость, а которая им была, праве, яко врожоная, гды от них отишла, на ее м[с]тьце на тых м[с]т такая оплаканая неумеетность пришла”.

Другое рытарычнае пытанне таксама падзяляецца на дзве часткі, паглыбляе разуменне праблемы, прымушае задумацца над неабходнасцю навучання дзяцей на роднай мове, бо нават *“тые, што се межы ними зовуть духовными и учителя, смѣли мовлю, намней его не вмеют, намней его вырозуменя не знают, а ни се в нем цвичат, але и ани школы ку науце его нигде не мают”*, і нічога за гэта не можа быць *“жалоснейшая”* і *“шкарадша”*. Асноўны экспрэсіўны эфект, які не можа не закрануць пачуццяў чытача, тут ствараецца праз ужыванне ступеней параўнання прыслоўяў (*“жалоснейшая”, “шкарадша”, “намней”*), апошняе з якіх паўтараецца некалькі разоў, а таксама паралелізму ў будове (*“намней его не вмеют, намней его вырозуменя не знают, а ни се в нем цвичат, але и ани школы ку науце его нигде не мают”*). І як своеасаблівае падагульненне гучыць другая частка рытарычнага пытання, якое пачынаецца пыгальным словам *“зачим”*: *“зачим в полские або в иные писма за такую неволю, немало и у себе и дети, не без встыду своего, бы се одно почувли, немалаго заправуют?”*.

Выклаўшы такім чынам праблему, пісьменнік пераходзіць да аргументацыі свайго выказвання, звяртаючыся да агульнавядомых падзей з гісторыі культуры і пісьменства. Так, напрыклад, у якасці пераканаўчага аргумента на карысць права славян мець сваю мову Цяпінскі выкарыстоўвае слаўтутыя прыклады з гісторыі пісьма, пацвярджаючы думку аб тым, што славяне мелі выдатныя дасягненні ў развіцці пісьменства, якія былі прадстаўлены працай вядомых асветнікаў *“славян Иоанна або Григория, которых оле великое, не только в своем, але теж и в розных языках, науки и для вдячное их вымовы аж золотоустыми звали”*. Пры гэтым, удала карыстаючыся ампліфікацыяй эпітэтаў і аднароднымі членамі сказа, Цяпінскі стварае кантрастную карціну слаўнага мінулага, калі быў *“зацный, славный, острый, довстипный народ”* і страчанай сучаснасці, калі *“окраса и оздоба народу их в потомстве их отнята а просто загинула”*. Той жа прыём нагрувашчвання аднародных азначэнняў, з абагульняючым словам *“всѣх”*, выкарыстоўвае пісьменнік пры апавяданні пра стараславянскую мову, якая была створана славянамі ў старажытнасці і якую *“по всѣх церквах: сербских, московских, волоских, болгарских, харвацких и иных чтут”*, што падкрэслівае думку аб выключнай адукаванасці старажытных славянскіх народаў, якія *“были в читанью писмь своих оних беглийшими”*.

Звяртаецца Цяпінскі да буйных сінтаксічных канструкцый – перыядаў і звышфразавых адзінстваў, жадаючы як мага больш поўна і пераканаўча расказаць пра розум і добрачыннасці продкаў: *“Бы были, мовлю, што се там пишет паметниками о их довстипе и острости, якие оны синоды з папою римским и з иными памети годные мевали, яко мнозства людей к вѣре з блудов выдвигали и яко в розмаитых языках учеными были; к тому, яко живот светобливый вели, яко теж межы собою злых и фалишивых в вере братов знашали, лечили, направляли; яко зась учителей своих, водле науки слова божего, светобливым малженством от иных отделили, и их тым оздобеных всим народом и верам и понине ку прикладу, праве, яко свечу, чистостю малженства светячую были показали,— было бы што заисте широче о них выписовать”*. Дадзены перыяд мае кальцавую кампазіцыю, якая ствараецца галоўнымі сказамі: *“Бы были, мовлю ...”* і *“было бы што заисте широче о них выписовать”*. Усе астатнія сказы з’яўляюцца даданымі дапаўняльнымі, адносяцца да абодвух галоўных і ўводзяцца пры дапамозе злучальных слоў *“што”, “якие”, “яко”*, апошняе з якіх паўтараецца шэсць разоў. Даданыя сказы маюць аднатыпную будову, якая разам з анафарай і пералічальнай інтанацыяй арганізуе своеасаблівы рытм выказвання. Гэтаму спрыяе і ўскладненне сказаў аднароднымі членамі, якія ствараюць пералічэнне: *“о их довстипе и острости”, “з папою римским и з иными”, “злых и фалишивых”, “знашали, лечили, направляли”, “всим народом и верам”* і інш.

Не абмінае сваёй увагай Цяпінскі і дзейнасць салунскіх братоў, што выступае як *“явный, ясный а вечное памети годный, приклад., а который и без писма всим ведомый, значный а праве видомый есть”*; пры гэтым выключная важнасць і значнасць гэтага аргумента падкрэсліваецца эпітэтамі (*“явный, ясный а вечное памети годный”, “всим ведомый, значный а праве видомый”*). Апавяданне пра заслугі першых славянскіх асветнікаў

пісьменнік змяшчае ў звышфразовае адзінства, якое распавядае пра тое, што славяне раней за “*научених народов в Либии, в Антиохии, в Пентаполи, Сыцылии, в Месопотамии, в Палестыне, в Финиции и инде*”, а таксама “*недалеких влохов, немцев, поляков, французов, гангликов, гишпанов, а коротко мовечи, над всех на свете христианских народов, в слове божьем прозрѣвши, сами одни только того были доказали, же, подлуг науки апостольское, своим влосным языком от так давного часу слово божье выложили, имели и нам zostавили*” і сталі для іншых народаў “*прикладом*”.

Пры такім выкладанні, відавочна, важная месца займаюць пералічальныя канструкцыі (якія служаць, у асноўным, для называння мясцовасцей – “*в Либии, в Антиохии, в Пентаполи, Сыцылии, в Месопотамии, в Палестыне, в Финиции*” і народаў – “*влохов, немцев, поляков, французов, гангликов, гишпанов*”), дзякуючы чаму не толькі павышаецца інфармацыйнасць, але і ўзнікае своеасаблівая інтанацыя, якая, несумненна, спрыяе рытмізацыі выказвання.

Прывёўшы такія аргументы, пісьменнік непасрэдна звяртаецца да чытача, які, асэнсваўшы сваё слаўнае мінулае, павінен унесці свой уклад у справу барацьбы за правы сваёй радзімы: “*Але дал бы то пан, иж бы вы, каждый от себе, о зацные панове, котори есте той речи якобы отцами по таких фалебных предках своих позастали и на мѣстца их вступили.. або только вы сами тому з милости ку отчизне вашей помочи бысте могли...*”.

Аўтар выкарыстоўвае зваротак “**вы, каждый от себе, о зацные панове**”, патрабуючы ад кожнага дапамагчы радзіме па сваіх магчымасцях.

Каб падкрэсліць непасрэдны зварот да другой асобы, аўтар ужывае займеннікі “**вы**”, “**каждый**” (“**каждый от себе**”), “**вашое**”, які паўтараецца шмат разоў (“**отчизне вашей**”, “**митрополита вашего**”, “**владык и учителей ваших**”, “**прозбами вашими**”, “**отчизны ваше**”, “**народу вашему**”).

Падагульняючы сказанае і звяртаючыся да чытача, пісьменнік робіць канкрэтную прапанову па паляпшэнні моўнай сітуацыі: “*школы заложити и науку слова божего, от так много лѣт занедбаную, выдвигнути братьи вашей*”. І адказнасць за гэтую справу аўтар ускладае на кожнага: “*але всим и з с тою потребою отчизны ваше богопойной пилности, ростропности и верности поручаю и zostавую*”.

Conclusio (Заклучэнне)

Прадмова Цяпінскага мае разгорнутае заключэнне, у якім пісьменнік спачатку звяртаецца да чытача з просьбай аднесціся да яго твора аб’ектыўна, хаця і гаворыць, што рэдкі твор пазбягае “*злого мниманья*”: “*А тут вжо конец речи моей чиню, которую замыкаючи, и то в жалости моей мовлю, если на тот час за нашу невдячность милосердья бы божего не было, тую казнь от нас отдалити*”.

Пісьменнік з годнасцю заўважае, што перад Богам, “*перед которим вси стати мусим*”, будзе ацэнена яго справа, і таму ён “*ни усиленно прозбою, ни плонным забеганем, а ни лагодными и прибавляющими доводы*” нікога пераконваць не хоча. І ён як аўтар просіць у чытача прабачэння за недакладнасці “*або з стороны науки, або з стороны нас*”, а таксама за даволі вялікі памер прадмовы: “*А естли ж тая рѣчь есть не мала, в которой нам вину даеть, нехай нас не соромотит, але нас нехай в том христианске напоминаеть, бо естосмы готови и зь Иоаном Крестителем здробнети, абы пан Христос рос*”.

Зыходзячы з хрысціянскіх этычных прынцыпаў, звяртаецца ён да чытача і са зваротам дараваць усім ягоным непрыяцелям. І нават больш – напрыканцы сваёй прадмовы аўтар просіць чытача зычыць добра ўсім ягоным ворагам і праціўнікам: “*Нехай им всего добра зычать, а з нами нехай за них пана бога просят, абы се упамятали а збавени были, и иж бы сами себе не зазрели так великое ласки божее зь их же имь достоинством и зацностью зачинающее*”.

І як этыкетнае заканчэнне тэксту гучыць зварот да Бога “**Аминь**”.

Для надання ўрыўку больш эмацыянальнага характару Цяпінскі выкарыстоўвае такія вобразныя сродкі, як эпітэты (“**злыми розсудками**”, “**живого человека**”, “**правдивой повести**”, “**злого мниманья**”, “**справедливый судья**”, “**побожного читольника**”, “**люцкой кривкости**”, “**великое ласки божее**”), канструкцыі з аднароднымі членамі (“**скромне и без**

образы”, “*ни усиленно прозбою, ни плонным забеганем, а ни лагодными и прибавляющими доводы*”, “*при правдивой повести зостал и злого мниманья ушол*”, “*або з стороны науки, або з стороны нас*”, “*взгаржають и выкидают*”, “*щипанем, ожиганем преследуют*”, “*достойностью и зацностью*”), адваротны парадак слоў (“*речи моей*”, “*в жалости моей*”, “*милосердья бы божего*”, “*речь нашу*”), паўторы (“*а тепер побожного читольника для Христа просим...*”, “*наостаток, всех побожных для Христа просим...*”, “*мусим до маестату божего отозваться, перед которым вси стати мусим...*”, “*нехай нас не соромит, але нас нехай в том христианске напоминает...*”, “*нехай им всего добра зычать, а з нами нехай за них пана бога просят...*”) і інш.

Зразумела, што разгледжанае заключэнне ўяўляе сабой суцэльны зварот да адрасата, з якім пісьменнік імкнецца падтрымаць кантакт, стварыўшы атмосферу гутаркі, размовы з аднадумцамі, уключыўшы чытача ў своеасаблівы “апасродкаваны” дыялог. І таму ў заканчэнні сваёй прадмовы, якое адрасавана шырокай аўдыторыі і можа разглядацца як разгорнутая просьба, Цяпінскі выкарыстоўвае моўныя сродкі ўстанаўлення і падтрымкі кантакту з чытачом: займеннікі са значэннем агульнасці, якія яднаюць Цяпінскага і яго чытачоў (“*естосмы готовы...*”, “*з стороны нас...*”, “*з нами нехай просят...*”, “*не приписовал нашей злости...*”, “*речь нашу...*”, “*вси стати мусим...*”); дзеясловы першай асобы множнага ліку для перадачы сумеснасці дзеяння, якое выконваецца сумесна аўтарам і адрасатам (“*тепер наокол видим...*”, “*мусим до маестату божего отозваться, перед которым вси стати мусим...*”, “*а в том ничего не вонтьним...*”, “*а тепер побожного читольника для Христа просим...*”, “*наостаток, всех побожных для Христа просим...*”); формы загаднага ладу з часціцай “*нехай*” для перадачы просьбы, пажадання, якія пісьменнік накіроўвае чытачам, прычым, выражаны такім чынам зварот не з’яўляецца прамым і робіць тым самым просьбу больш ветлівай (“*А естли ж тая рѣчь ест не мала, в которой нам вину даеть, нехай нас не соромит, але нас нехай в том христианске напоминает...*”, “*нехай им всего добра зычать, а з нами нехай за них пана бога просят...*”); апасродкаваны зварот да чытача з выкарыстаннем Вінавальнага склона назоўніка з прыметнікам або займеннікам, якія называюць адрасата, і дзеяслова *просити* (“*А тепер побожного читольника для Христа просим...*”, “*Наостаток, всех побожных для Христа просим...*”).

Такім чынам, прадмова В.Цяпінскага да “Евангелля” – гэта выдатны прыклад старабеларускага аратарскага майстэрства, які быў пабудаваны пісьменнікам па правілах рыторыкі з выкарыстаннем сістэмы вобразна-выяўленчых сродкаў. Пісьменнік выступае ў сваёй прадмове як здольны публіцыст, які з поспехам ужывае моўныя магчымасці рыторыкі і стылістыкі свайго часу, дзякуючы чаму атрымлівае магчымасць уздзейнічаць на чытача, хваляваць яго пачуцці, уражваць і пераконваць.

Відавочна, што Васіль Цяпінскі стаў прадаўжальнікам асветніцка-гуманістычных, выдавецкіх і патрыятычных традыцый беларускага першадрукара Францыска Скарыны. Яго імя ў гісторыі беларускай культуры звязана не толькі з перакладам “Евангелля” на беларускую мову, рэлігійнай і грамадскай дзейнасцю, але і з узнікненнем твораў выразнага палемічнага характару на старабеларускай літаратурнай мове, сведчаннем чаго і з’яўляецца прааналізаваная прадмова.

Прадмова В.Цяпінскага да “Евангелля” выступае не толькі як уступная функцыянальная частка да выдадзенай пісьменнікам на беларускай мове кнігі, але і ўяўляе сабой яскравы прыклад твораў аратарска-публіцыстычнага стылю старабеларускай эпохі.

Безумоўна, у працяг традыцый Скарыны прадмова Цяпінскага выконвае, перш за ўсё, функцыянальную (асветніцка-адукацыйную) функцыю: яна папярэднічае тэксту самога “Евангелля”, тлумачыць назву і змест кнігі, прадстаўляе аўтара і раскрываюць яго мэты, вучыць і выходзіць. Традыцыі славутага папярэдніка праявіліся часткова і ў стылістыцы прадмовы, якая ўяўляе сабой своеасаблівы зварот да чытача (рэалізацыя ідэі “дыялог праз кнігу”), мае комплексны характар, захоўвае асобныя элементы інтэртэкстуальнасці і рознажанравасці, спалучае рознастылістычныя рысы. Пэўная агульнасць ёсць і ў сістэме моўных сродкаў, якая праяўляецца ў тыповых параўнаннях, сталых эпітэтах і інверсіі, выкарыстанні парных канструкцый.

Аднак, у цэлым, характар стылю прадмовы В.Цяпінскага вельмі адрозніваецца ад стылю прадмоў Скарыны.

На змену шматжанравасці і рознастылістычнасці твораў Скарыны прыходзіць адносна аднароднасць жанравай структуры і суцэльнасць стылю ў Цяпінскага, што тлумачыцца адпаведнасцю яго прадмовы прынцыпам мастацкай сістэмы эпохі Адраджэння і звязана, перш за ўсё, з ідэйна-тэматычнымі, мэтавымі ўстаноўкамі тэксту і іх рэалізацыяй.

На першае месца ў прадмове Цяпінскага выходзіць функцыя ўздзеяння, пераканання, што і пераўтварае твор паслядоўніка першадрукара ў яскравае публіцыстычнае выказванне. Для дасягнення сваёй мэты аўтар стварае у прадмове апасродкаваны дыялог з чытачамі, выкарыстоўвае сродкі мастацкай выразнасці. Усё гэта і робіць ўступ да “Евангелля” палымянай, глыбока патрыятычнай пропаведдзю, у якой пісьменнік пераконвае чытача ў неабходнасці пашырэння асветы, выдання кніг і адкрыцця школ на роднай мове.

Abstract. The paper considers traditional and pioneering features of the preface by V. Tyapinsky to the Gospel. It also gives stylistic analysis of the work as an example of the old Belarusian oratorical art.

Літаратура

- 1 Коршунов, А.Ф. Традиции Франциска Скорины в изданиях его последователей / А.Ф. Коршунов // Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. – М.: Наука, 1979. – С. 45–52.
- 2 Каўка, А. Тут мой народ: Францыск Скарына і беларуская літаратура XVI – пач. XX стст. / А. Каўка. – Мн.: Маст.літ., 1989. – 255 с.
- 3 Подокшин, С.А. Скорина и Будный / С.А. Подокшин. – Мн.: Наука и техника, 1974. – 176 с.
- 4 Цяпінскі, В. Предмова Василей Тяпинский зацной монархии словенской, а злаща богобойным ласка и покой от бога отца и пана нашего Исуса Христа / В. Цяпінскі // Старажытная беларуская літаратура: Зборнік: Для ст. шк. узросту / Уклад. Л.С. Курбека; Аўт. прадм. У.Г. Кароткі. – Мн.: Юнацтва, 1990. – С. 190–194.
- 5 Итигина, Л.А. Белорусские старопечатные предисловия XVI – первой половины XVII в. (просветительские тенденции) / Л.А. Итигина // Тематика и стилистика предсловий и послесловий. – М.: Наука, 1981. – С. 27–44.
- 6 Тимофеев, Л.И. Основы теории литературы: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Л.И. Тимофеев. – Изд. 5-е, испр. и доп. – М.: Просвещение, 1976. – 548 с.
- 7 Алёхна, Т.В. Структура и прагматика вводного текста (Предисловие Льва Сапеги к Статуту Великого княжества Литовского 1588 г.) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Т.В. Алёхна – Минск, 1999. – 128 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 30.03.07